

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

De calvarie met de aanpalende graftombes in Wemmel monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

De calvarie met de aanpalende graftombes, Wemmel,
G. Van Campenhoutstraat zonder nummer – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/23102/108.1

Joeri Mertens

19/10/2018

INHOUDSTAFEL

1.	Thema Funerair erfgoed in de Vlaamse Rand	4
1.1.	Definities.....	4
1.2.	Beschermd funerair erfgoed in de Vlaamse Rand	4
1.3.	Onderzoek Funerair erfgoed in de Vlaamse Rand in 2014 en 2018.....	6
1.4.	Calvariebergen, een geschiedenis.....	9
1.5.	Maatschappelijke betekenis van calvariebergen op begraafplaatsen	10
1.6.	Motivering van de selectie	11
1.6.1.	Selectiecriteria	11
1.6.2.	Waarden voor bescherming	12
1.6.3.	Selectie van calvariebergen in de Vlaamse Rand	12
2.	Beschrijvend gedeelte	14
2.1.	Situering	14
2.2.	Historisch overzicht	14
2.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	15
2.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	15
3.	Evaluerend gedeelte	16
3.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	16
3.2.	Motivering van het type bescherming.....	17
3.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	17
3.4.	Juridische toestand	17
3.4.1.	Onroerend Erfgoed:	17
3.4.2.	Ruimtelijke Ordening:	17
4.	Beheersvisie	17
4.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	17
4.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	18
4.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	18
5.	Bronnen	18
6.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	19
6.1.	Omgevingsplan	19
6.2.	Fotobijlage	19
6.3.	Documentatie	19

1. THEMA FUNERAIR ERFGOED IN DE VLAAMSE RAND

In de beleidsbrief 2017-2018 voorziet minister Bourgeois onder initiatief 14 het verder inventariseren en opstellen van beschermingsvoorstellen in hanteerbare deelpakketten. Daarbij wordt de Vlaamse Rand genoemd als initiatief volgend op de lopende herinventarisatie.

Dit dossier behoort tot de thematisch-geografische beschermingscampagne 'Funerair erfgoed in de Vlaamse Rand'.

1.1. Definities

Begraafplaatsen:

Een begraafplaats is een terrein waar de stoffelijke resten van overledenen begraven worden, uitgestrooid of bijgezet.¹ Het is een overkoepelende term die zowel kerkhoven als buitenstedelijke begraafplaatsen omvat.

Kerkhoven:

Een kerkhof is een (meestal) omsloten terrein rondom de kerk, dat doorgaans wordt gebruikt als begraafplaats.²

Buitenstedelijke begraafplaatsen:

Begraafplaats aangelegd buiten de stedelijke context als gevolg van het keizerlijke decreet uit 1784 dat begraven binnen de stadsmuren verbodt.³

Calvarie

Kruisbeeld, soms met een gekruisigde Christus en geflankeerd door de beelden van Maria en Johannes, verwijzend naar de Calvarieberg buiten Jeruzalem.⁴ De calvaries worden opgesteld op begraafplaatsen, vaak op een heuvel, op het einde van een hoofdpad of op de kruising van paden, ter herinnering aan het lijden, sterven en verrijzen van Christus.

Graf

Een graf is een uitgraving in de grond die wordt gebruikt voor begraving.⁵ Het kan zowel om de bijzetting van een lichaam gaan (inhumatiegraf) als om een bijzetting van assen (crematiegraf).

Grafteken

Met graftekens, volgens de thesaurus Onroerend Erfgoed ook 'funeraire constructies' genoemd worden de gedenktekens op graven bedoeld.⁶

1.2. Beschermd funerair erfgoed in de Vlaamse Rand

Tot het onderzochte gebied behoren 19 gemeenten met in totaal 61 begraafplaatsen en 47 bewaarde kerkhoven⁷.

¹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED. 2017: *begraafplaatsen* [online], <https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/54> (geraadpleegd op 8 maart 2018)

² AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED. 2017: *Kerkhoven* [online], <https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/232> (geraadpleegd op 8 maart 2018).

³ MERTENS J. 2016: *Funerair Erfgoed in Vlaanderen - Op zoek naar de doden tussen de levenden*, Brussel (onuitgegeven nota Onroerend Erfgoed).

⁴ VAN DALE s.d.: *Calvarieberg* [online] <https://pakket5.vandale.nl/zoeken/zoeken.do#> (geraadpleegd op 6 april 2018).

⁵ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *graven* [online] <https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/1227> (geraadpleegd op 19/07/2018).

⁶ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *funeraire constructies* [online] <https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/174> (geraadpleegd op 19/07/2018).

⁷ In de Vlaamse Rand staan 88 parochiekerken.

In de Vlaamse Rand werd geen gericht alomvattend onderzoek gedaan naar de erfgoedwaarden van begraafplaatsen. Enkel de kerkhoven werden geëvalueerd op hun erfgoedwaarde. Dat gebeurde vaak in combinatie met de parochiekerk. Begraafplaatsen werden op een ad hoc-benadering geëvalueerd.

Op 1 januari 2017 hadden 28 kerkhoven een vorm van bescherming. Elf kerkhoven werden beschermd als landschap, negen als dorpsgezicht en acht als monument.⁸

- Asse (Mollem), Sint-Stefanuskerkhof, DG 10/01/1980, artistieke en historische waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/76806>
- Asse (Mollem), Sint-Antoniuskerkhof, kerk met kerkhof M 10/01/1980, DG 10/01/1980, artistieke waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/76823>
- Asse (Zellik), Sint-Bavokerkhof, kerkhof met omheiningmuur L 25/03/1938, visuele waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/76857>
- Asse (Bekkerzeel), Sint-Godarduskerkhof, kerk en kerkhofmuur M 13/11/2002, DG 13/11/2002, historische waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/76780>
- Beersel (Alseberg), OLV-kerkhof, kerkhof + trappen M 30/6/2004, historische waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/38859>
- Dilbeek (Itterbeek), Sint-Pieterkerkhof, kerkhof, muur M 30/9/1974, algemeen belang.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/38981>
- Dilbeek (Sint-Anna-Pede), Sint-Annakerkhof, L 19/1/1944, esthetische waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/38985>
- Dilbeek (Sint-Martens-Bodegem), Sint-Martinuskerkhof, kerkhofmuur M 23/10/1981 + kerkhof DG 23/10/1981, historische en artistieke waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/39029>
- Dilbeek (Sint-Ulriks-Kapelle), Sint-Ulrikskerkhof, DG 16/10/1980, artistieke en historische waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/39057>
- Dilbeek (Groot-Bijgaarden), Sint-Egidiuskerkhof, L 20/10/1947, esthetische waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/38967>
- Drogenbos (Drogenbos), Sint-Niklaaskerk met kerkhof, kerkhof L 8/4/1946, esthetische waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/39072>
- Grimbergen (Grimbergen), Allerheiligste Verlosserkerkhof, DG 18/09/1981, historische waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/75293>
- Kraainem (Kraainem), Sint-Pancratiuskerkhof, kerk en kerkhof met ommuring, hekpijlers, graftekens en leilinden M 30/09/2014, historische, artistieke, volkskundige, sociaal-culturele en wetenschappelijke waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/39908>
- Linkebeek (Linkebeek), Sint-Sebastianuskerk met kerkhof, kerk met gietijzeren 19de-eeuwse calvarieberg + kerkhof + omheiningmuur + trappen L 5/10/1953; M 7/4/1995, historische en artistieke waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40018>
- Meise (Wolvertem), Heilige Laurentius en Heilige Gorikkerkhof, kerk met calvarieberg en kerkhof M 22/11/2001, artistieke en historische waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40189>

---

⁸ In het document wordt er als volgt verwezen naar een monument (M), dorpsgezicht (DG), landschap (L), gevolgd door de datum van bescherming en de erfgoedwaarden.

- Meise (Wolvertem), Sint-Medardus en Sint-Gildarduskerkhof, M 1/10/2010 historische en artistieke waarde; Rossemdorp (gehucht) DG 1/10/2010, historische en artistieke waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40218>
- Merchtem (Brussegem), Sint-Stephanuskerkhof, omgeving kerk en pastorie L 13/09/1976, algemeen belang.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40295>
- Merchtem (Brussegem), Sint-Jan de Doperkerkhof, kerk en kerkhof M 13/11/2002, historische en artistieke waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/76331>
- Merchtem (Hamme), Sint-Gudulakerkhof, kerk en omgeving L 10/12/1947, esthetische waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40328>
- Sint-Pieters-leeuw (Sint-Pieters-Leeuw), Sint-Pieterkerkhof, kerk + kerkhof + ommuring L 27/6/1948, esthetische waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40621>
- Tervuren (Vosseme), Sint-Pauluskerkhof, dorpskom met Voervallei DG 18/09/1981, artistieke en historische waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/42804>
- Tervuren (Tervuren), Sint-Jan Evangelistkerkhof, kerk met aanpalende woningen L 8/02/1946, artistieke waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/42768>
- Vilvoorde (Houtem), Sint-Antonius Abtkerkhof, kerkhof L 22/10/1975, Monnikhof en Steenhoeve (Haesendonckstraat) DG 22/09/1982, historische en artistieke waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/70614>
- Wemmel (Wemmel), Sint-Servatiuskerkhof, kerk met kerkhof en omheiningmuur L 24/10/1947, esthetische waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/89977>
- Wezembeek-Oppem (Wezembeek-Oppem), Sint-Pieterskerkhof, St-Pietersplein met omliggende bebouwing DG 19/04/1982, historische en artistieke waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40858>
- Zaventem (Sterrebeek), Sint-Pancratiuskerkhof, kerk en kerkhofmuur M 15/05/2001 historische en artistieke waarde; DG 15/05/2001, historische waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40929>
- Zaventem (Nossegem), Sint-Lambertuskerkhof, kerk en kerkhof en omliggende straten L 8/02/1946, artistieke waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40907>

Er werd in de Vlaamse Rand één begraafplaats beschermd als monument.

- Beersel (Lot) begraafplaats, Kerkhofstraat 13, M 12/7/2007, historische en artistieke waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/201108>

Er werd in de Vlaamse Rand nog geen enkel individueel grafteken of calvarie beschermd.

1.3. Onderzoek Funerair erfgoed in de Vlaamse Rand in 2014 en 2018

Kerkhoven

Als voorbereiding op het beschermingsdossier werden de kerkhoven geëvalueerd in 2014 en de begraafplaatsen in 2018. Uit het terreinonderzoek bleek dat er geen kerkhoven zijn die omwille van een ensemblewaarde van kerk met kerkhof en graftekens dienen beschermd te worden. De resterende kerkhoven zijn voornamelijk kerkhofsites die grotendeels of volledig geruimd zijn en meestal ingericht als groene ruimte in de dorpskern rond de kerk. Ze worden door de gemeentelijke overheden beheerd en verdere actie naar bescherming is niet prioritair.

Ensembles van graftekens

Uit het onderzoek van 2018 blijkt dat vijf sites een waardevol geheel aan graftekens bezitten waar zowel de beeldwaarde als de ensemblewaarde hoog zijn.

- Grimbergen (Humbeek), Holbroek, begraafplaats (oudste deel met de grafkapel Lunden)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/76467>
- Merchtem (Merchtem), Brusselsesteenweg, begraafplaats (graftekens langs de kruisende centrale paden en het graf van componist De Boeck)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/303861>
- Overijse (Overijse), Solheide, begraafplaats (ensemble van graftekens langs de kruisende centrale paden)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/301632>
- Sint-Pieters-Leeuw, (Ruisbroek), Groot-Bijgaardenstraat, begraafplaats (oudste deel met slachtoffers van het treinongeval in Vorst 1899, ereperk, graftekens langs de paden)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/90842>
- Vilvoorde (Vilvoorde), Mechelsesteenweg, stedelijke begraafplaats (oudste deel met beboomde paden en graftekens voor een stedelijke elite)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/70482>

Individuele graftekens

Er zijn een aantal individuele graftekens die omwille van hun artistieke kwaliteiten en omwille van het maatschappelijk belang van de begraven persoon erfgoedwaarde bezitten. Er zijn vijf kunstenaarsgraven en zestien artistieke en historisch interessante graftekens in de Vlaamse Rand. Ze worden in het kader van dit project verder onderzocht.

Kunstenaarsgraven

- Dilbeek, d'Arconatistraat, begraafplaats: graf van de kunstschilder Jean Brusselmans
Niet opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed
- Dilbeek (Sint-Ulriks-Kapelle), Sint-Wivinadreef, begraafplaats van de broeders van de Christelijke Scholen met het graf van Alfons Hoppenbrouwers en aansluitend de begraafplaats van de Zusters en Broeders van Don Bosco
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/212382>
- Machelen (Diegem), Zaventemsesteenweg, begraafplaats: graf van de schilder-beeldhouwer Victor Servranckx
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/77599>
- Zaventem (Nossegem), Namenstraat, begraafplaats: graf van de beeldhouwer Pieter Braecke
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/215443>
- Zaventem (Sint-Stevens-Woluwe), Sint-Stefaansstraat, begraafplaats: graf van de beeldhouwer Oscar de Clerck
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/127227>

Artistiek vormgegeven en historisch waardevolle graftekens

- Beersel (Dworp), Molenveld, begraafplaats: Grafteken voor de familie Lassarre (ontwerper Henri Lacoste)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/304413>
- Beersel (Huizingen), Ansberg, begraafplaats: mausoleum Torley-Devillers
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/303327>
- Grimbergen (Grimbergen), Veldkantstraat, begraafplaats: grafteken voor de Familie Pincket (kunstenaar Félix Roulin)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/75271> (het grafteken wordt niet vermeld)
- Sint-Pieters-Leeuw (Sint-Pieters-Leeuw), Galgstraat, begraafplaats: grafteken voor Albert van Cotthem (kunstenaar Victor Rousseau)

- <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/90744> (het grafteken wordt niet vermeld)
- Tervuren (Tervuren), Duisburgsesteenweg, begraafplaats: grafteken voor de familie Dielens-Nys (kunstenaar Léon Sarteel)
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/300078> (het grafteken wordt niet vermeld)
  - Tervuren (Tervuren), Duisburgsesteenweg, begraafplaats: grafteken voor Juste B.C.I. Laga
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/300078> (het grafteken wordt niet vermeld)
  - Machelen (Machelen), Kerkhofdreef, begraafplaats: grafkapel van de familie Rittweger
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/77620>
  - Vilvoorde (Vilvoorde), Mechelsesteenweg, begraafplaats: grafteken voor de familie Deneve-Moreau (kunstenaar: Antoon van Parys)
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/70482> (het grafteken wordt niet vermeld)
  - Vilvoorde (Vilvoorde), Mechelsesteenweg, begraafplaats: grafteken voor de familie Gelders (kunstenaar René Boschmans)
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/70482>
  - Vilvoorde (Vilvoorde), Mechelsesteenweg, begraafplaats: grafteken voor Jan Poot
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/70482>
  - Wemmel (Wemmel), G. Van Kampenhoutstraat, begraafplaats: grafteken voor de familie Deschuyffeleer-Delvoye (kunstenaar Oscar de Clerck)
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/89952> (het grafteken wordt niet vermeld)
  - Zaventem (Sterrebeek), Burchtstraat, begraafplaats: grafteken voor Jean-Marie Derscheid
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/127098>
  - Zaventem (Zaventem), Kerkhoflaan, begraafplaats: grafteken voor de familie Coppin-Van Geetsom (kunstenaar Gustave Fischweiler)
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/127119>
  - Zaventem (Zaventem), Kerkhoflaan, begraafplaats: grafteken voor de familie Quitmann (kunstenaar André Allar)
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/127119>
  - Zaventem (Zaventem), Kerkhoflaan, begraafplaats: grafteken voor de familie Feldheim
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/127119>
  - Zaventem (Zaventem), Kerkhoflaan, begraafplaats: grafteken voor Filip De Greef
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/127119>

Calvariebergen

In de Vlaamse Rand zijn er twee calvariebergen, waarvan één gecombineerd met familiegraven en de andere gekoppeld aan een indrukwekkend drevenpatroon, die uniek te noemen zijn omwille van hun vormgeving. Ze overstijgen het traditionele massaproduct en zijn bepalend voor hun omgeving.

- Asse-centrum (Asse), Mollemseweg, begraafplaats: calvarie naar ontwerp van Antoon Van Parys met een lijnaanplanting van geschoren taxus- en hulststruiken. Nog niet opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed
- Wemmel (Wemmel), G. Van Campenhoutstraat, begraafplaats: calvarie met familiegraven
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/89952>

Brusselse begraafplaatsen

In de Vlaamse rand liggen tot slot vier begraafplaatsen die eigendom zijn van gemeenten uit het Brusselse gewest. Ze vertonen geheel eigen typologieën van graftekens die zeer representatief zijn voor de Brusselse maatschappij én contrasteren met het Vlaamse beeld

van de begraafplaats en graftekens. Ook daar resulteert het onderzoek in zowel waardevolle ensembles als individuele graftekens. Tevens zijn er een aantal vooraanstaande wetenschappers en kunstenaars bijgezet op die begraafplaatsen.

- Beersel (Alseberg), Kerkhoflaan, begraafplaats van Vorst: perceel 6
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/304527>
- Dilbeek (Dilbeek), Kerselaarstraat, begraafplaats van Koekelberg: individuele graftekens verspreid over de begraafplaats
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/206886>
- Wezembeek-Oppem (Wezembeek-Oppem), begraafplaats van Etterbeek: individuele graftekens verspreid over de begraafplaats, percelen 1, V en J
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/214028>

Beschermingsvoorstel

De minister gaf aan prioriteit te willen geven aan de individuele graftekens. De kunstenaarsgraven, calvaries en de artistieke en historische graftekens worden dan ook als eersten onderzocht.

1.4. Calvariebergen, een geschiedenis⁹

Het was op de begraafplaats buiten Jeruzalem, de Calvarieberg of berg Golgotha, dat Jezus gekruisigd werd, begraven en verrees. Alle calvariebergen, inclusief de vereenvoudigde kruisen, verwijzen naar die kern van het christelijk geloof.

Kruisen, als afbeeldingen van de Calvarieberg, behoren tot de oudste afbeeldingen binnen het christendom. De oudst bekende afbeelding van een gekruisigde christelijke figuur zou uit de Romeinse catacomben stammen en dateren uit de tweede eeuw. Toch stonden de eerste christelijke gemeenschappen negatief tegenover het symbool omdat de kruisdood een schandelijke straf was. In de vierde eeuw werd het kruis een positief symbool omdat het als executie-instrument werd afgeschaft, omwille van het kruisvisioen van keizer Constantijn (280-337) en de vinding van het heilig kruis door de heilige Helena (248-329). Het kruis ging vanaf dan fungeren als symbool voor de overwinning van Christus over de dood. Uit die periode stamt een gekruisigde Christus op de bronzen deur van de Sint-Sabina in Rome. Vanaf de zevende eeuw komen afbeeldingen van Christus aan het kruis voor op iconen. De Byzantijnse voorstelling van de triomferende Christus primeert tot de 13de eeuw. Giotto di Bondone (1266 of 1267-1337) wordt gezien als de eerste kunstenaar die een lijdende Christus afbeeldde. Tijdens de late middeleeuwen zal de lijdende menselijke Christus op het voorplan treden. De 'devotio moderna' binnen het christendom omstreeks 1500 versterkt die evolutie.

In open lucht werden calvaries of (calvarie)kruisen opgesteld langs wegen of op kerkhoven. Kruisen zijn de oudste vormen van wegmkering in het christelijke Europa. Heidense cultusplekken en kruispunten die vaak geassocieerd werden met het bovennatuurlijke werden gechristianiseerd door de plaatsing van kruisen. Tegen de 12de eeuw zou het wegkruis een zeer bekend fenomeen zijn. In de 18de eeuw krijgen ze concurrentie van de wegkapellen.

Vermoedelijk vanaf de 13de eeuw werden calvaries opgericht op kerkhoven. De introductie van het vagevuur en de nood aan gebeden om er uit bevrijd te worden, maakte herinnering noodzakelijk. Omdat voor de meeste gelovigen op een kerkhof een stenen kruis of zerk onbetaalbaar was, werden de meesten anoniem begraven. Daarom werd een calvarie op

---

⁹ Onroerend Erfgoed, digitaal beschermingsdossier 4.001/23003/104.1, *Van Cauwelaertkapel* (Mertens J. 2017, 8).

MEULEKAMP W. & DE NIJS P. 1998: *Buiten de kerk Processieparken, Lourdesgrotten en Calvariebergen in Nederland en België*, s.l., 40-43.

ALMERING L. s.d.: *Geschiedenis van het kruis* [online] <http://www.artway.eu/content.php?id=1151&lang=nl&action=show> (geraadpleegd op 6 april 2018).

het kerkhof geplaatst. De calvarie en het feest van Allerzielen werden middelen om alle anonieme doden in herinnering te brengen.

Het calvariekruis neemt zodoende de functie over van het reddende heiligengraf in het kerkgebouw. Het was immers de gewoonte om zo dicht mogelijk bij het heiligengraf of de relieken begraven te worden. Zodoende zou de bescherming en voorspraak van de heilige op de overledenen afstralen. Voor zij die buiten de kerk werden begraven, werden de calvarie samen met het koor van de kerk de nieuwe focuspunten.

Wanneer keizer Jozef II in 1784 het begraven binnen de stadsmuren verbiedt en de kerken verplicht om buitenstedelijke begraafplaatsen aan te leggen, wordt ook daar aangesloten bij de traditie om calvariebergen op te richten. De nieuwe begraafplaats blijft immers een gewijde plek die eveneens 'eglesia' is. Opmerkelijk is dat die traditie bleef voortleven toen Napoleon in 1804 de gemeentelijke overheden verplichtte om begraafplaatsen in te richten en ook toen in 1868 de Raad van State besliste dat alle begraafplaatsen in handen van de gemeenten kwamen. Bovendien resulteerde de kerkhovenoorlog tussen vrijzinnigen en katholieken over de controle van de begraafplaatsen in een overwinning van de eersten. Er mag dan ook verwacht worden dat de calvarie zou verdwijnen van de begraafplaats. Het tegendeel is waar. Calvaries worden tot na de Tweede Wereldoorlog opgetrokken als centrale punten en focuspunten van begraafplaatsen van voornamelijk de landelijke gemeentes.

Calvaries werden opgericht in hout, steen, brons en gietijzer. Vaak zijn het massaproducten zoals diegene die door ijzergieterij Van Aerschot werden vervaardigd. Liefst werden ze op een heuvel geplaatst om de zware weg van Christus' lijden naar de redding te ervaren. In zijn meest eenvoudige vorm werd enkel het kruis afgebeeld. Meestal werd het aangevuld met een lijdende Christusfiguur, Maria en Johannes, Maria Magdalena en andere figuren.

Wim Meulekamp vermeldt in zijn boek 'Buiten de kerk' negen calvaries in België. De lijst is duidelijk onvolledig en vooral de calvaries van voor de 20ste eeuw worden vermeld.

1.5. Maatschappelijke betekenis van calvariebergen op begraafplaatsen

Plaats van herdenking

Een begraafplaats is een zone waar een gemeenschap de menselijke restanten begraaft om de natuur op gecontroleerde wijze haar gang te laten gaan. Binnen de katholieke traditie biedt de calvarie aan de nabestaanden een gepaste en respectvolle herdenkingsplaats om de voorouders wiens graf niet bewaard bleef, te herdenken.

De 'ruimtelijke ordening' als getuige van maatschappelijke status

De inplanting van de calvarie op een begraafplaats is een wezenlijk onderdeel van de structuur van de begraafplaats. Calvaries worden meestal op cruciale punten in de aanleg van de begraafplaats opgericht: op het einde van een zichtas of op een kruising van belangrijke paden. Soms wordt die plek versterkt door een aanplant van bomen of struiken rond de calvarie en langs de paden ernaar toe leiden. In de buurt werden vaak specifieke perken aangelegd voor priesters, kloosterlingen, kindergraven of voor de dorpselite.

De calvarie als artistieke uiting

Calvaries zijn een symbiose van architectuur, sculptuur, toegepaste kunst, bronsgieten, kunstenaarsoeuvres, ... Ze overspannen zeven eeuwen van de funeraire geschiedenis en vormgeving.

1.6. Motivering van de selectie

1.6.1. Selectiecriteria

De selectie van de te beschermen calvariebergen gebeurt op basis van onderstaande criteria. Het gaat daarbij steeds om een combinatie van criteria die samen de kwaliteiten van een calvarie bepalen.

Zeldzaamheid

"geeft aan in hoeverre het onroerend goed uitzonderlijk voorkomt in relatie met de geografische context, de historische context, de typologie of het oeuvre"

De zeldzaamheid van een calvarieberg wordt bepaald door zijn ouderdom, gecombineerd met de (uitzonderlijke) vormgeving, artistieke kwaliteiten, uitzonderlijk of vernieuwend materiaalgebruik, betrokken kunstenaars, ...

Herkenbaarheid

"geeft aan in hoeverre het onroerend goed een goed herkenbare uitdrukking is van zijn oorspronkelijke functie, uitzicht of vormgeving, of van een belangrijke fase in de latere ontwikkeling daarvan."

Calvariebergen hebben een duidelijke herkenbaarheid dankzij hun vormtaal, materiaalgebruik, opschriften, symboliek, ... Vaak zijn ze het doorslaggevende element om een terrein als begraafplaats te herkennen. Hun prominente ligging binnen een funeraire context, aan de gevel van een kerk of centraal op een begraafplaats is vaak bepalend voor de aanleg en gebruik van de site.

Representativiteit

"geeft aan in hoeverre het onroerend goed typerend is voor een geografische of historische context of een welbepaalde typologie of een bepaald oeuvre."

Een calvarieberg is een representatief voorbeeld van een welbepaalde periode indien elementen als de vormgeving, materiaalgebruik en decoratie de evolutie van de vormgeving en het gebruik door de tijd heen ondersteunen en zichtbaar maken. Het kan ook representatief zijn voor een fase in het oeuvre van een kunstenaar.

Ensemblewaarde

"geeft aan in hoeverre het onroerend goed een sterke samenhang vertoont tussen de verschillende elementen."

De ensemblewaarde van een calvarieberg bestaat uit de combinatie van losse elementen die samen het geheel van de calvarieberg uitmaken. Dat kan gaan om de vormgeving van de calvarieberg, beelden, aanwezigheid van graven omheen de calvarieberg, een omheining of omhaging, padenpatroon, knielbank, ...

Contextwaarde

"geeft aan in hoeverre er tussen het onroerend goed en zijn directe of ruimere omgeving een sterke relatie is op landschappelijk, stedenbouwkundig of esthetisch vlak."

De contextwaarde van een calvarieberg wordt gevormd door de ligging van de calvarieberg binnen een kerkhof of begraafplaats, tegen de kerkmuur of op een zichttas, in het oudste deel of op de uitbreiding, ... Niet alleen wijzen ze op de ontstaansgeschiedenis van een begraafplaats, ook worden ze vaak omkaderd door de meest prestigieuze graftekens van de begraafplaats.

Bouwfysische toestand

De bouwfysische toestand van de calvarieberg is van groot belang. Bij de bescherming van calvariebergen wordt de bouwfysische toestand steeds in overweging genomen. Een calvarieberg met een hoge graad van degradatie komt niet in aanmerking voor bescherming tenzij er belangrijke tegenindicaties zijn uit historisch of artistiek oogpunt.

1.6.2. Waarden voor bescherming

Artikel 2.1. §26 van het Onroerenderfgoeddecreet (12 juli 2013) somt de erfgoedwaarden op die leiden tot bescherming. Toegepast op calvaries zijn volgende waarden relevant:

Historische waarde:

"Een onroerend goed heeft historische waarde als het getuigt van een (maatschappelijke) ontwikkeling, gebeurtenis, figuur, instelling of landgebruik uit het verleden van de mens".
De calvarieberg heeft als gevolg van de ouderdom, de wetgeving, zijn ontstaansgeschiedenis, zijn historische religieuze functie, ... een historische waarde.

Volksculturele waarde: "Een onroerend goed heeft volksculturele waarde als het getuigt van gebruiken en gewoonten, voorstellingen en tradities van een specifieke bevolkingsgroep of gemeenschap in het verleden".

Begraafplaatsen zijn onderhevig aan lokale gebruiken. Vaak zijn die ongeschreven en slechts uit analyse van de site of regio herkenbaar. Er kan gedacht worden aan lokale materialen, applicaties, locaties van bijzetting, enzovoort maar ook het gebruik van met symboliek beladen planten. Het zijn uitdrukkingsvormen die zich kenmerken door een langdurig continu gebruik dat slechts in crisismomenten wijzigt.

Ruimtelijk-structureerende waarde:

"Een onroerend goed heeft ruimtelijk-structureerende waarde als het de ruimte ordent, afbakt, structureert en de blik leidt".

De aanwezige ommuring, poortgebouw, nutsgebouwen, calvarie, padenstructuren en beplanting, in combinatie met grootse en minder indrukwekkende graftekens werken ruimtelijk structurend. De blik wordt geleid naar een centraal zwaartepunt, meestal de calvarie. Paden, beplanting, graftekens kunnen dan weer percelen omsluiten waar de middenklasse begraven ligt.

Artistieke waarde

"Een onroerend goed heeft artistieke waarde als het getuigt van het kunstzinnige streven van de mens in het verleden".

Calvariebergen getuigen van het kunstzinnige streven van een gemeenschap of individu. Daartoe werden architecten, tuinarchitecten, landschapsarchitecten, kunstenaars, grafmakers, ... aangetrokken om de calvariebergen vorm te geven en uit te voeren.

1.6.3. Selectie van calvariebergen in de Vlaamse Rand

In Vlaanderen zijn er volgens de Inventaris van het Bouwkundig erfgoed 119 calvariebergen beschermd. Meestal zijn ze samen met de kerk beschermd als onderdeel van het interieur of tegen de muur of het koor van de kerk. Meestal gaat het om 19de-eeuwse en oudere exemplaren. Er zijn ook enkele calvariekapellen en calvariekruisen langs openbare wegen beschermd. Een aantal calvariebergen werden opgericht na de Eerste Wereldoorlog als herinnering aan de gesneuvelden. Slechts 2 buitenstedelijke begraafplaatsen met vermelding van de calvarie werden beschermd:

- Ruiselede (Ruiselede), Bruggesteinweg zonder nummer, Begraafplaats op het Sint-Pietersveld, midden 19de eeuw (?), L 24/06/2002, sociaal-culturele, natuurwetenschappelijke en esthetische waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/90460>
- Torhout (Torhout), Oude begraafplaats, Bruggestraat, oprichting 1834, M 27/05/2015, historische en artistieke waarde.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/87297>

In 2014 en 2018 werden alle kerkhoven en begraafplaatsen van de Vlaamse Rand onderzocht. Twee calvariebergen op kerkhoven werden reeds beschermd samen met de kerk en het kerkhof, meer bepaald te Linkebeek en Meise.

Er werden verschillende gietijzeren exemplaren terug gevonden, niet steeds in goede bouwfysische toestand. Verschillende exemplaren zijn uitgevoerd in neogotische stijl en wellicht door het gietijzeratelier Van Aerschot en zonen vervaardigd. Geen enkel exemplaar

overtuigde momenteel voldoende om beschermd te worden. Een volledige oeuvercatalogus van de ijzergieterij Van Aerschot ontbreekt voorlopig.

Twee calvariebergen overstijgen de traditionele vormgeving van de calvarieberg. Beide calvariebergen zijn uniek binnen de collectie aan bekende calvariebergen door hun bijzondere vormgeving. Ze zijn representatief als late getuigen van een eeuwenoude traditie om de dodenakker onder religieuze bescherming te plaatsen en de calvarieberg te gebruiken als herinnering aan de naamloze overledenen:

- Asse, Mollemseweg, een werk van Antoon Van Parys omstreeks 1946. De calvarieberg te Asse is de enige bronzen calvarie door Antoon Van Parys vervaardigd op een begraafplaats. De ingetogen sfeer en de voorstelling van 'De Christus met de hangende handen' is zeer representatief voor het oeuvre van de kunstenaar. De combinatie met een indrukwekkende aanplanting van Taxus en Ilex is uniek. Geen enkele naoorlogse site in Vlaanderen werd beschermd omwille van de nadruk op de aanwezige structurende beplanting en de calvarie. Het als dorpsgezicht beschermde kerkhof 'Campo Santo' in Mariakerke (Gent) (DG 'Dorpskern Mariakerke', 2014, historische waarde) heeft een kruisende padenstructuur geflankeerd door een indrukwekkende lijnaanplanting van geschoren taxussen. Het kerkhof heeft echter een ontstaansgeschiedenis die terug gaat tot de 19de eeuw en is dus wezenlijk anders dan de begraafplaats van Asse die geopend werd voor begravingen in 1946.
  - <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/130875>
- Wommel, G. Van Campenhoutstraat, een neogotische calvarie met familiegraven uit 1925. De calvarieberg te Wommel is een uitzonderlijk rijk uitgewerkt interbellumstuk en heeft ontegensprekelijk artistieke waarde.

Bibliografie

- MERTENS J. 2016: *Funerair Erfgoed in Vlaanderen - Op zoek naar de doden tussen de levenden*, Brussel (onuitgegeven studie).
- MEULEKAMP W. & DE NIJS P. 1998: *Buiten de kerk Processieparken, Lourdesgrotten en Calvariebergen in Nederland en België*, s.l. .
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED. 2017: *begraafplaatsen* [online], <https://thesaurus.onroerendergoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/54> (geraadpleegd op 8 maart 2018)
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED. 2017: *Kerkhoven* [online], <https://thesaurus.onroerendergoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/232> (geraadpleegd op 8 maart 2018).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *graven* [online] <https://thesaurus.onroerendergoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/1227> (geraadpleegd op 19/07/2018).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *funeraire constructies* [online] <https://thesaurus.onroerendergoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/174> (geraadpleegd op 19/07/2018).
- GROOTE P. & KLAASSENS M. 2011: Betekenissen van plekken van de dood in: BROUWER R. & HENSSEN P., *Over 25 jaar de toekomst van de funeraire cultuur*, s.l., 137-139.
- S.N. s.d.: *Begraafplaats* [online], <http://www.encyclo.nl/begrip/Begraafplaats> (geraadpleegd op 17/3/2014).
- VAN DALE s.d.: *Calvarieberg* [online] <https://pakket5.vandale.nl/zoeken/zoeken.do#> (geraadpleegd op 6 april 2018).

2. BESCHRIJVEND GEDEELTE

2.1. Situering

De calvarie bevindt zich centraal op de begraafplaats aan de G. Van Campenhoutstraat in Wommel, in de as van het toegangspad en op een kruising van paden. Omheen de calvarie werden in een eenheidsstijl familiegraven aangelegd. (bijlage 6.3 documentatie, 1)

2.2. Historisch overzicht

De calvarie in late neogotiek werd volgens het opschrift op het kruis geschonken door de inwoners van Wommel in 1929. Dat correspondeert met de aanleg van de nieuwe begraafplaats die volgens het archief- en literatuuronderzoek gesitueerd wordt tussen 1923-1931.

In het gemeentelijk archief bleef een dossier 'rooilijnenplan' bewaard uit 1921-1923 (bijlage 6.3 documentatie, 1).¹⁰ Het ontwerp rooilijnenplan werd opgeleverd op 12 juli 1921, aansluitend door het college goedgekeurd en door de gemeenteraad aanvaard op 22 december 1922. Het Beheer voor gemeentewegen gaf via de minister van landbouw en openbare werken zijn fiat op 22 mei 1923. Het Koninklijk Besluit dat het rooilijnenplan goedkeurt volgde op 23 mei 1923. Op het plan is een aanleg van de begraafplaats zichtbaar. De uitvoering verschilt deels van het ontwerp. Op het plan is er geen plaats voorzien voor de calvarie op de huidige plek. Het plan suggereert wel meer naar het midden van de begraafplaats een plaats voor een gedenkteken. De precieze functie van het gedenkteken is niet duidelijk op het plan. Mogelijk was er dus een vraag tot plaatsing van een calvarie door de lokale bevolking na de opmaak van het plan of ontstond er een discussie over de locatie van de calvarie die vervolgens verder naar achter werd ingeplant. (bijlage 6.3 documentatie, 2)

René Stallaert situeert de aanleg van de begraafplaats in 1924 en de eerste bijzetting in de zomer van 1925.¹¹ De Doncker¹² vermeldt dat tijdens de verkiezingscampagne in het najaar 1926 de aanleg van de nieuwe begraafplaats nog een '*onderwerp [is] dat de gemoeieren beroert*'. Op dat ogenblik zijn volgens de meerderheid alle vereiste goedkeuringen al verkregen. Kadastraal wordt de begraafplaats geregistreerd in 1931.¹³

Er werden noch in het gemeentelijk archief¹⁴, noch in het archief van de kerkfabriek¹⁵ of in het bij het rijksarchief gedeponeerde archief van de kerkfabriek¹⁶ enige verwijzing gevonden naar de schenking van het calvariekruis, de kunstenaar, het atelier en de constructiewijze van de calvarie, de graftombes en de eventuele grafkelders.¹⁷ Gezien de omgevende tombes met de vermelding van meerdere namen per zerk wordt er vermoed dat er zich onder de constructie grafkelders bevinden.

Aan de voet van de sokkel liggen een aantal prominente personen van de Wommelse dorpsgemeenschap begraven. R.E.S.T. vermeldt in zijn tekst onder andere een pastoor, twee notarissen en een schoolhoofd. In de eromheen gesitueerde cirkel van graven werden

---

¹⁰ Gemeentearchief Wommel, archief stedenbouw, Rooilijnplan, 1921.

¹¹ R.E.S.T. 2018: *Het kerkhof in de G. Van Campenhoutstraat* (onuitgegeven tekst).

¹² DE DONCKER M. 2009: *Twee Eeuwen Wommel*, Wommel, 129-130.

¹³ Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Mutatieschetsen en bijhorende mutatiestaten Wommel, afdeling I, 1931/11.

¹⁴ Gemeentearchief Wommel, archief stedenbouw & burgerzaken - mondelinge informatie verkregen van mevrouw Nijs (9 augustus 2018.)

¹⁵ Informatie verkregen van de heer Bockstael-Saeyns (18 juli 2018).

¹⁶ VAN MEERBEECK s.d.: Inventaire sommaire des archives déposées par la cure de Wommel le 19 octobre 1961 [online] https://search.arch.be/nl/zoeken-naar-archieven/zoekresultaat/ead/zoekresultaat/zoekterm/wommel/rubriek/T1/eadid/BE-A0518_106063_107733_DUT (geraadpleegd op 13 augustus 2018).

¹⁷ Informatie verkregen van de gemeente Wommel (20 juli 2018).

niet minder dan vier pastoors en één senator bijgezet.¹⁸ Op de uitbreidingsplannen van 1958 werd deze zone bovendien nog steeds aangeduid als '1ste klasse'. (Bijlage 6.3 documentatie, 3)

2.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.

De calvarie bestaat uit een natuurstenen onderbouw met familiegraven waarboven zich de metalen calvarie opricht, bestaande uit een sokkel, een voet en een kruis.

De twaalfhoekige natuurstenen onderbouw met familietombes bestaat uit hardstenen plantenbakken, een hellende zerk in twee delen, alternerend in grijze en roze graniet opgetrokken en een kroonlijst in hardsteen. De kroonlijst doet dienst als sokkel voor het metalen kruis. De bloembakken worden van elkaar gescheiden door hardstenen schotten met een ogievorm en hardstenen hoekstenen. De grafzerken dragen de namen van de overledenen in koperen letters. Op de kroonlijst werden mogelijk op een latere datum de namen van de apostelen aangebracht.

De metalen calvarie werd afgewerkt in een koperlegering (groene patina) en bestaat uit een sokkel met de afbeelding van de twaalf apostelen, waarboven zich het neogotische kruis verheft.

De twaalf apostelen, herkenbaar aan hun traditionele attributen zijn gehamerd uit metalen platen en vertonen een laat-neogotische vormtaal. Ze zijn van elkaar gescheiden door metalen vrijstaande zuiltjes op zeshoekige basementen en met composietkapitelen die een kroonlijst met eierlijst dragen. Een hellend metalen dak dekt de sokkel af.

Het kruis heeft een zeskantige voet die enkel aan de voor- en zijkanten gedecoreerd is. Aan de voorzijde zit een verdiepte tekstplaat met het opschrift 'Gift/ van de/ inwoners/ 1929'. De voet heeft onder- en bovenaan een samengestelde lijst met bovenaan een opvallend meanderend motief. Aan de bovenzijde waren beide hoeken aan de voorzijde afgewerkt met hangende acanthusbladeren, één bleef bewaard. Aan de onderzijde, vermoedelijk enkel aan de voorzijde, werd centraal een staand acanthusblad aangebracht. Het kruis heeft verdiepte vlakken die ter hoogte van de armen en de top uitlopen in vierlobben en Franse lelies. In de vierlobben zijn de symbolen van drie evangelisten en een banderol met hun namen afgebeeld: de adelaar met 'St Johannes', de gevleugelde stier met 'St Lucas' en in de top een engel met 'St Matheus'.

Op het kruis werd een gedetailleerd afgewerkte driedimensionale Christusfiguur bevestigd. Het gaat om een traditioneel vormgegeven figuur met een lendendoek, gespreide armen, het hoofd met doornenkroon licht naar links gebogen en beide voeten op een sokkeltje. Achter de Christusfiguur, op de kruising van de armen zit een aureool met omlopende lijst en een ingeschreven vierlob. Boven de figuur een banderol met het opschrift INRI. In de oksels van het kruis bleven bovenaan links en rechts stralenkransen bewaard. Het kruis is achteraan volledig vlak en niet gedecoreerd.

Wegens het ontbreken van bouwplannen is de opbouw van de calvarie onbekend.

De tombes en de voet van het kruis refereren in hun algemene vormtaal, de twaalfhoek, het kwalitatieve materiaalgebruik en de naar de klassieke oudheid verwijzende zuiltjes, aan de art deco. Het kruis en de afbeelding van de apostelen zijn uitgevoerd in neogotische stijl met typische plooivalen van kledij, Franse lelies, vierlobben, ...

2.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt, is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 1 maart 2018. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het

---

¹⁸ R.E.S.T. 2018: *Het kerkhof in de G. Van Campenhoutstraat* (onuitgegeven tekst).

ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

De calvarie vertoont sporen van gebrekkig onderhoud. Onder meer de natuurstenen onderbouw met familiegraven vertoont zettingen waardoor de natuursteenplaten verschuiven en de voegen ontstaan. Het metalen kruis met voet vertoont de traditionele sporen van corrosie, enkele onderdelen zitten los of zijn verdwenen waardoor openingen ontstaan. Enkele voegen staan open. Ten einde de familietombes, de sokkel en het kruis goed te bewaren is onder meer het herstellen van de stabiliteit, het dichtens van de voegen en het opnieuw aanbrengen van verdwenen onderdelen, voornamelijk ter bescherming van de fragiele hoeken, belangrijk.

3. EVALUEREND GEDEELTE

3.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

De historische waarde wordt als volgt omschreven:

De calvarie is een uitzonderlijk late getuige van een traditie die teruggaat tot de middeleeuwen toen calvaries op kerkhoven geplaatst werden ter herinnering aan de anonieme overledenen. Het kruis is één van de oudste afbeeldingen in het christendom en fungeert hier als een symbool van de overwinning op de dood.

Uitzonderlijk is dat de calvarie in 1929 werd geschonken door de inwoners van Wemmel, waardoor hij getuigt van de lang doorlopende populaire gewoonte om een kruis op te richten als symbool of herkenning van een begraafplaats én dat de schenking wordt vermeld op de voet van het kruis.

De positionering van familiegraven als onderdeel van de onderbouw is een late herinnering aan de gewoonte van de burgerij om zich nabij het altaar in de kerk te laten begraven. Eens het kerkgraf verboden werd, lieten de geestelijkheid en de lokale elite zich graag in de nabijheid van de calvarie begraven, de meest prestigieuze plek van de begraafplaats.

Ruimtelijk-structurende waarde:

De calvarie opgesteld in de centrale as van de begraafplaats, zichtbaar van bij het betreden van de begraafplaats en op een kruising van paden is een representatief voorbeeld van de sterke ruimtelijk-structurende waarde van een calvarie. De calvarie vormt hier een opvallend centraal gelegen oriëntatiepunt op de begraafplaats.

De volkskundige waarde:

De calvarie van Wemmel is door de plaatsing van familiegraven van de lokale elite omheen het kruis, een uitzonderlijke getuige van de eeuwenoude traditie om de maatschappelijke elite op de meest prominente plaats te begraven. Die plaats was tot het einde van de 18de eeuw in de kerk en later omheen of nabij het calvariekruis op een begraafplaats.

De artistieke waarde wordt als volgt omschreven:

De metalen, kwalitatief en esthetisch fraai uitgevoerde calvarie met tot het totaalconcept behorende omgevende familiegraven die als tombes werden uitgewerkt, is uitzonderlijk in Vlaanderen en vormen samen een bijzonder ensemble. Het calvariekruis van Wemmel getuigt van het bijzonder lang doorleven van de neogotische stijl voor religieuze thema's. De vernieuwingen van het interbellum blijken uit het de sokkel van het kruis, de door zuilen gescheiden heiligenfiguren, en in de sobere uitvoering van de onderbouw met de familietombes. Daar valt de aandacht voor kwalitatieve materialen met uitgesproken kleuren en eenvoudige lijnvoering op.

Mogelijk fungeerde de Mozesput (1385-1406) in Dijon van Claus Sluter (1350-1406) of gelijkaardige producten als inspiratiebron voor het ontwerp van de sokkel met heiligenfiguren. Gezien de laat-neogotische invloeden kan die piste niet uitgesloten worden.

3.2. Motivering van het type bescherming

De calvarie met de familiegraven wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemene belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

De calvarie en de graftekens zijn het werk van de mens en een bij uitstek bouwkundig erfgoed. Een bescherming als monument is hier de meest gepaste beschermingsvorm.

3.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

De bescherming beperkt zich tot de calvarie, inclusief de onderbouw met familiegraven. De calvarie vormt samen met de onderbouw een eenheid en is als dusdanig geconcipieerd. Het padenpatroon van de begraafplaats correspondeert niet met het plan uit 1921. De graftekens op de begraafplaats dateren hoofdzakelijk uit het interbellum en later en hebben als ensemble ontegensprekelijk een lokale erfgoedwaarde doch zijn niet uitzonderlijk genoeg om als één geheel met de calvarie beschermd te worden.

3.4. Juridische toestand

3.4.1. Onroerend Erfgoed:

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

De volledige begraafplaats, inclusief calvarie werd opgenomen in de Inventaris van het bouwkundig erfgoed onder ID89952.

3.4.2. Ruimtelijke Ordening:

De begraafplaats is volgens het gewestplan Halle-Vilvoorde-Asse, goedgekeurd op 6 maart 1977, gelegen in een zone voor gemeenschapsvoorziening.

Het perceel ligt binnen het GRUP de '*Afbakening van het Vlaams Stedelijk Gebied rond Brussel en aansluitende ruimtegebieden*' goedgekeurd op 15 december 2011. Het gebied behoort volgens Art. A7.4.8. tot de bestemmingscategorie van de grondkleur. Het in overdruk aangeduide gebied is een natuurverwevingsgebied waarbij de functies natuurbehoud en landbouw nevensgeschikt zijn. Het GRUP heeft geen invloed op de bescherming.

4. BEHEERSVISIE

4.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het ministerieel besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen. Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze

beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

4.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden ervan aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen, meer bepaald:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

4.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een omgevingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is, vraagt de vergunningverlenende overheid advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

5. BRONNEN

Gemeentearchief Wommel, archief stedenbouw, rooilijnplan 1921.

Gemeentearchief Wommel, archief stedenbouw, vergroting van het kerkhof, 1958.

Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Mutatieschetsen en bijhorende mutatiestaten Wommel, afdeling I, 1931/11.

DE DONCKER M. 2009: *Twee Eeuwen Wommel*, Wommel.

R.E.S.T. 2018: *Het kerkhof in de G. Van Campenhoutstraat* (onuitgegeven tekst).

ONROEREND ERFGOED 2018: *ommuurde begraafplaats* [online] <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/89952> (geraadpleegd op 10 juli 2018).

VAN MEERBEECK s.d.: Inventaire sommaire des archives déposées par la cure de Wemmel le 19 octobre 1961 [online] https://search.arch.be/nl/zoeken-naar-archieven/zoekresultaat/ead/zoekresultaat/zoekterm/wemmel/rubriek/T1/eaidid/BE-A0518_106063_107733_DUT (geraadpleegd op 13 augustus 2018).

Informatie verkregen van de gemeente Wemmel (24 april 2018 & 20 juli 2018).

Informatie verkregen van de heer Bockstael-Saeys (18 juli 2018).

6. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

6.1. Omgevingsplan

6.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit, bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.

6.3. Documentatie

De documentatie bij het inhoudelijk beschermingsdossier bevat bijkomend materiaal zoals kaarten, postkaarten, archieffoto's, bouwplannen, kadastermutaties, hoogtemodellen, e.d. dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.